

Zbornik *Nacija i poststrukturalizam*: obdukcija akademskog verbalizma

Nacija i poststrukturalizam je zbornik radova studenata i mladih "istraživača / kritičara", kako autore i autorice predstavlja jedan od urednika. Radovi objavljeni u zborniku, iz polja filologije, podijeljeni su u dva dijela. U prvom se analiziraju i ocjenjuju sadržaji (dometi, vrijednosti) knjiga nastavnika književnosti na fakultetima u Sarajevu, Tuzli, Mostaru, Banjaluci, Zagrebu, Novom Sadu i Beogradu. Kriterij za izbor tekstova uzetih u razmatranje nije predstavljen i ne može se sa sigurnošću iz sadržaja zbornika uvrđiti. Međutim, u ključu naslova, prepoznatljiva je namjera da se analiziraju oni *profesorski* pristupi koji poststrukturalističkim teorijama afirmišu, direktno ili indirektno, nacionalne književne kanone.

U drugom dijelu preporučuju se *alternativna* djela za koja urednici smatraju da bi mogla biti korisna studentima. Studenti i studentice književnosti su, prema tome, prva ciljna grupa kojoj se ovaj zbornik obraća. Istovremeno, po težini i važnosti zaključaka, zasnovanih na preglednoj i uvjerljivoj argumentaciji, u većem broju uvršenih tekstova, zbornik može biti koristan i akademskom kadru.

Riječima Mirnesa Sokolovića, jednog od urednika:

Nastavši kao dio široke literarne djelatnosti oko časopisa za poetička istraživanja (Sic!), tek kao jedan krak ukupnog prevrednovanja dominantnih poetika i našeg književnog života, dotični zbornik, u već prepoznatljivom sic!ovskom kritičkom maniru, ostaje usredsređen na izučavanje i detekciju akademskih metoda i koncepata u pristupu literaturi.

Šta bi taj manir bio, i zašto bi on bio kvalitet u jednom ovakvom poslu, ne objašnjava se. Ali se prepoznaje u stilu samog predgovora, u ironiji kojom se osvjetljava vlastita perspektiva:

Te analize su stvarno morale donijeti svih stotinu argumenata, da bi se konačno posumnjalo u najsvjetlije umove naše književne znanosti, u najpoštovaniju gospodu profesore, koji tako dugo u miru svojih kabineta pletu djela koja nikada nisu ozbiljno bila preispitana. (7) Sve to je jedna fikcija, jedan smiješni verbalizam koji, logički razdrt unutar sebe, ne postiže ništa i ne uspostavlja ništa, osim što služi samom sebi kao neka lukrativna vještina dostojna profesorskog poštovanja, i sigurno je da je ta sveprihvaćena disciplina u ovom zborniku temeljito prokazana. (9) Udobno zavaljeni u

svoje kabinetske fotelje, jamačno su mislili da nikada neće doći vrijeme da se svim tim njihovim knjigama, pisanim u ime akademskih bodova, sa nacionalno najvažnijim pretenzijama, sudi po osnovu logičke usaglašenosti i usklađenosti sa empirijom. (9)

Na logiku se kao na pouzdan alat u zborniku često poziva. Ali se terminologija logičke analize ne koristi dosljedno, ili se koristi uopšteno, ili neprecizno. (Npr: *Premisa plus logika rezultiraju sljedećim zaključkom...* (29), podvukao N.V.) Zato glavni teret argumentacije često preuzimaju brojni i dobro odabrani primjeri iz analiziranih djela. Evo kako prosto *količina* primjera prokazuje banalnost kvaziteorijskog mišljenja:

Varijeteti ogledalne metaforizacije posledica su izmene poetičkih načela različitih stilskih formacija. Uprkos tome, neopravdanim se čini brojnost i značenjska raznotonost određenja ogledala. Navešću neke od primera: ogledalo kao magijski instrument, lavirint kao u snu udvojeno ogledalo, književnost kao ogledalo, ogledalo kao metafora, ogledalo kao motiv u književnom delu, tekst kao ogledalo sveta, knjiga kao ogledalo, Don Kihot kao ogledalo likova-preteča koje parodira, ogledalo kao parodijsko iskrivljenje i otklon od tipskih reprezenata viteškog duha u romanu „Don Kihot“, ogledanje čitaoca u knjizi i obrnuto (proces obostranog reflektovanja), tekst romana „Don Kihot“ kao mozaik ogledala, umetnost kao ogledalo prirode, „Hamlet“ kao ogledalo Šekspirove poetike, cilj glume jeste da bude ogledalo prirode, ogledanje junaka jednih u drugima i spoznaja vlastite sudbine kroz Drugog, ogledalo kao izvor identitetske sumnje i tvorac haosa, lik kao ogledalo dramske radnje, lik Hamleta kao glavno ogledalo (reflektor), ogledalo kao metafora središta, ogledalo kao modelativni princip „Hamleta“, ogledalo kao igra, predstava kao ogledalo, palimpsest kao ogledalni literarni oblik i model umetnosti, ogledalo kao instrument prevođenja verbalnog znaka u ikonički znak i obratno (ogledalo kao sredstvo supstituiranja), ogledalo kao modus problematizacije bitka, ogledalo kao središnja metafora Borhesovog dela i strukturno načelo, jezik kao ogledalo... Evidentno je da ogledalo figurira kao poetičko načelo, modelativni princip, strategija fikcionalizacije, celina teksta književnog dela ili jedan od njegovih činilaca (motiv), model umetnosti, stilaska figura... Funkcionalizacija ogledala u esejima Mladena Šukala gotovo da je beskrajna, stoga se s pravom možemo zapitati: „Je li moguće sve ovo povezati u jedinstvenu celinu?“ (Ćuković, 272).

Niti sintagma *usklađenost sa empirijom*, kao jedna od ključnih u analitičkom alatu, nije

objašnjena. Može se naslutiti, ili pretpostaviti, da se misli na nužnu vezu zaključaka sa premisama i/ili na utemeljenost premisa u opserviranoj građi. To bi onda značilo da se od tekstova koje potpisuju naučnici u polju filologije očekuje da zadovolje osnovne uvjete naučnosti, i u tom smislu je ovako iskazan zahtjev razuman i opravdan.

Ta se opravdanost potvrđuje u većem broju tekstova iz prvog dijela zbornika, čiji su na uvjerljivim argumentima zasnovani zaključci alarmantno porazni po dio akademske zajednice na koji se odnose.

Evo nekoliko primjera tih zaključaka:

"Ovakvi tekstovi čije je kritičko mišljenje nadasve nesamostalno, učmalo i predvidivo tek su indikator da književna kritika ovih prostora treba stilsko pročišćenje i intelektualni kuraž, a naročito, da obožavanje poststrukturalističkih autoriteta pretvori u poštovanje, sa smjelošću da njihove ideje u novom kontekstu, na novom materijalu, u svakom času bude spremna preispitati." (Str. 27, u tekstu Maje Abadžija *Kroz poststrukturalističku prašumu*, o knjizi Alme Denić-Grabić *Bosanskohercegovački roman na kraju stoljeća*. BZK Preporod, Brčko, 2010)

"Kao cjelina, knjiga je suprotna postavkama koje je autorica mimikrijski zastupala kako bi onome o čemu piše dala ton naučne akribije; knjiga je u skladu s opštim mjestima ideologije identiteta, posebnosti, samosvojnosti i kontinuiteta nacionalne kulture, svojevrsan akademski pamflet eugenističkoj filozofiji književnosti, zabašurena referencama koje ne mogu prikriti sve interpretacijske jazove, nelogičnosti i nedorečenosti, ali zato bogato opremljena, tvrdo ukoričena." (Str. 33, u tekstu Damira Šabotića *Bosanski duh u dvanaest odabranih*, o knjizi Dijane Hadžizukić *Poetski diskurs u bošnjačkom romanu*. Slavistički komitet, Sarajevo, 2011)

"Studija 'Tišina i samoća teksta' proizvodi mnoštvo bespotrebnih i nepodesnih tropa koji se koriste u interpretaciji i razmatranju teksta umjesto književnih termina; takvo stilsko i pojmovno natražnjaštvo jeste duboko kontraproduktivan postupak budući da u pristupu književnom tekstu zamagljuje poetičke datosti i otvara mogućnost za proizvoljne sudove. Taj metaforični književnokritički žargon, budući neviđen i bez ikakvih osnova u vrijednoj književnokritičkoj tradiciji, odvodi analitičara daleko od stvarnih književnih, intelektualnih i filozofskih problema o kojima govore razmatrana djela; osim toga, taj pojmovni aparat u tropima jeste često stilski bijedan i bespredmetan." (Str. 67, u tekstu

Mirnesa Sokolovića *Poetika nacionalnog šikljanja*, o knjizi Fahrudina Rizvanbegovića *Tišina i samoća teksta*. Oko, Sarajevo, 2004)

"Ono što predstavlja kuriozum ove studije – jeste i stil koji eventualnog čitaoca nesumnjivo može odbiti. To je stil koji kao dominanta ove studije prednjači po rogovatnosti i nesuvislosti u odnosu na bilo šta napisano u našoj književnoj akademskoj zajednici. Zato je morao i biti posebnim predmetom naše analize. Takvo stilsko opredjeljenje dodatno zamagljuje ionako mutne i neodržive koncepte koji su uspostavljeni, dodatno spuštajući ukupnu kvalitetu studije. Ova knjiga može biti korisna samo kao uzorak kako se ne bi trebalo pisati, pa čak ni u okviru jedne akademske književnoteorijske studije. Zainteresovanom kandidatu ona može biti pokazatelj o kriterijumima pod kojima mogu biti odbranjeni magistarski radovi na našim odsjecima za književnost. Kao i o kriterijumima pod kojima je moguće objaviti knjigu u okvirima jedne elitne akademske edicije." (Str. 118, u tekstu Mirnesa Sokolovića *Novi istoricizam – teorija i praksa*, o knjizi Sanjina Kodrića *Književna prošlost i poetika kulture*. Slavistički komitet, Sarajevo, 2010)

"Koliko god nas takvi tekstovi fascinirali i pomalo očaravali, oni ujedno predstavljaju ozbiljniji pedagoški i didaktički problem kada je u pitanju studij književnosti zato što najčešće izbjegavaju donošenje zaključaka o svome predmetu i gotovo nas u potpunosti lišavaju konkretnih podataka. (...) Obmanjujuća i zadivljujuća sa svojim mogućnostima povezivanja i obuhvaćanja, Teorija prečesto pokazuje kako, gradeći sveobuhvatnu mrežu, urušava posebnost književnoga djela, a u mrežu ne uhvaća ništa drugo doli sebe same." (Str. 149. i 152, u tekstu Kristine Špiranec *Teorijska mreža*, o knjizi Tatjane Jukić *Revolucija i melankolija. Granice pamćenja hrvatske književnosti*. Ljevak, Zagreb, 2011)

"U jednoj takvoj situaciji, insistiranje na interkulturalnom dijalogu, na južnoslavenskim međuknjiževnim zajednicama, potenciranje ideje moguće dvopripadnosti ili pak biliterarnosti pisca, na prvi pogled izgleda kao sasvim očigledna alternativa postojećim modelima. Ipak, koristeći se teorijskim jezikom politički osviještene poststrukturalističke misli; idejama decentriranosti subjekta (i teksta), hibridnosti kulturnih prostora, heterogenih umjesto homogenih modela, Kovačeva studija ipak ne daje legitimitet i pravo na proizvodnju, tumačenje i čitanje "nesretno etnički nečistom kulturnom prostoru". Pozicija s koje ova knjiga progovara je pozicija prividne margine.

Radi se zapravo o centru kanona kojem u potpunosti odgovara jedna ovakva interkulturalna povijest književnosti koja će riješiti nedoumice nastale oko onih književnika, djela ili čak dijelova pojedinih djela koja se ne mogu jasno svrstati u jedan mononacionalni kanon. Kroz pojmove dvostruke pripadnosti, biliterarnosti, interkulturalna povijest književnosti (u Kovačevoj koncepciji) ne nudi alternativu postojećem modelu, nego ga zapravo podržava." (Str. 231, u tekstu Anele Hakalović *O subverzivnosti interkulturalne povijesti književnosti*, o knjizi Zvonka Kovača *Poredbena i/ili interkulturalna povijest književnosti*. Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2001)

"Za kraj, valjalo bi istaći da se knjiga Okviri i ogledala (pitanja teksta i konteksta) Mladena Šukala može čitati kao esejistički kuriozitet, ali nikako kao ozbiljna naučna rasprava o izabranoj problematici. Tematska razuđenost i metodološki eklekticism u skladu su sa izabranom formom eseja. Okvirni, književnoteorijskom diskursu nalik, eseji, na stilskom planu odražavaju Bašlarovu raspravu 'Voda i snovi', dok uokvireni ogledi ne pružaju bitno nov uvid u proučavanu predmetnost, iako neki od njih mogu poslužiti kao sistematizacija različitih postavki (uglavnom Nortropa Fraja i Cvetana Todorova), stoga se Matoševa sintagma (inače, naslov jednog eseja) 'nešto ni o čemu', može, u inverznom obliku, upotrebiti kao adekvatno određenje Šukalove knjige, knjige koja, dakle, predstavlja 'ništa o nečemu'." (Str. 274, u tekstu Milice Ćuković *Književna nauka i iskušenje subjektivnosti*, o knjizi Mladena Šukala *Okviri i ogledala (pitanja teksta i konteksta)*. Glas, Banja Luka, 1990)

Glavni prigovori koje zbornik iznosi u vezi s kritikovanim knjigama mogu se svesti na ovih nekoliko: naučne studije nisu naučne, u smislu da su nepregledne, strukturno slabe, logički pogrešne i da ne donose ništa suštinski novo; stil analiziranih knjiga je loš, nezanimljiv, isprazan, banalan; književna djela se ne interpretiraju nego su tek predlošci za apliciranje terminologije koja je manipulativna i nedosljedna; afirmišu se ideološki poželjne i politički korektne teze. (Ovo posljednje, naprimjer, detektuje Dinko Kreho u tekstu *Povijesti nacionalne književnosti – nevolje s jednim konceptom*, o knjizi Krešimira Nemeca *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000. godine*. Školska knjiga, Zagreb, 2003, str. 142: "Ni traga superiorno-podsmješljivom tonu kojim je Nemeć poslao socijalistički realizam u ropotarnicu povijesti! Kad je Domovinski rat u pitanju, umjetnost nije 'postala tek oblikom ideologije', kao u Barkovićevim ili Nožinićevim partizanskim romanima, nego su to 'muze progovorile' glasovima Igora Petrića ili Nedjeljka Fabrija; 'dokumentarističke ambicije' romana nisu rezultat

'instrumentalizacije književnosti', nego autentične potrebe za svjedočenjem. Štoviše, kao da inflacija teorijskih odrednica unutar ovog odlomka – 'roman-dokument', 'roman-kronika', 'novi žurnalizam', itd. – služe upravo legitimiranju domoljubne literarne produkcije kao književnosti dostojne tog imena – za razliku od one proizašle iz NOB-a, kojoj je takva legitimacija uskraćena.")

Količina i vrsta prigovora nedvosmisleno ukazuju da se zbornik tiče mnogo većeg broja akademskih *radotnika* (kako Matavulj na početku *Bakonje* ironično naziva kler, smatrajući ga odgovornim za bijedu i zaostalost naroda) nego što ih je u analizama pomenuto. Pa i oni koji će opušteno i samozadovoljno povjerovati da su zasluženno izostavljeni (poput autora ove *kritike*) ne treba da žure s takvim zaključkom; jer su ćutali kada je trebalo govoriti i jer su govorili kada je trebalo činiti. Jer su, ukratko, zakasnili da svoj konformizam odvoje od svoga *neznanja*.

Zbornik ima na 370 strana ukupno (bez 2 uvodna) 54 teksta podijeljena na šest poglavlja: Bosniaca, Croatica, Serbica, Intercultura, Teoretica i Alternativna literatura. Jedan od ključnih u zborniku, za razumijevanje njegovog koncepta i naslova, tekst je Harisa Imamovića *Susjed ili neprijatelj književnosti*, o knjizi Envera Kazaza *Susjed ili neprijatelj u kući*, u kojem se ukazuje na *nenaučnost* poststrukturalističkog utemeljenja kanona. Imamović primjećuje:

"Kazaz ne može osporiti nacional-nauku kao nauku, jer je njegova nauka isto tako nenaučna. Kazazova kritika nacional-nauke je tek moralizatorska."

A zašto? Jer:

"Nemoguće je istovremeno biti i poststrukturalista, slagati se sa tim teorijskim postavkama, i vjerovati u naučno utvrđivanje činjenica. U stvari, moguće je, ali je nerazumno. I sve dok je po svojim teorijskim polazištima poststrukturalista, Kazaz nacionalističku nauku može osporavati samo moralistički, ali ne i naučno-kritički: ne u ime fakata, jer moral je, kako je to već davno utvrdio Niče, nemoguće utemeljiti racionalno, naučno, već je on poprilično proizvoljna stvar, ne naučna."

Međutim, zašto bi i nakon 100 godina Niče bio posljednja riječ o odnosu nauke i morala, čitalac zbornika neće saznati. A neće saznati ni šta jeste nauka i zašto nije, kao što poststrukturalisti vjeruju, ideologija, niti šta je ta *metodološka ispravnost* bez koje se nacional-nauka može osporavati samo moralizatorski. Imamović to sugerije, uzgred: "Jer nauka ispituje samo postojane predmete u kojima vladaju odnosi nužnosti, koji se

zakonito kreću..." (218) "Jer znanost može utvrditi zakone samo kod predmeta za kojeg pretpostavlja da je stabilan, da je zakonit, da u njemu vladaju odnosi nužnosti." (220) Sudeći prema ovim stavovima, ni kvantna fizika nije nauka, jer pretpostavlja da njen predmet nije stabilan. No važnije pitanje za ovaj zbornik bilo bi, recimo, da li je sonet *stabilan predmet* i da li u njemu vladaju *odnosi nužnosti*. Ali zbornik se time ne bavi, i ne upućuje nas na alternativne tekstove koji bi ponudili odgovor na pitanje šta je nauka o književnosti danas, nakon poststrukturalizma, šta je njen *metod* i šta ga čini *naučnim*. Imamović na jednom mjestu opaža da *Kazazu nije bilo toliko važno da precizno, naučno, logičko i empirijski utemeljeno analizira i memorira*. Iz toga bismo mogli izvesti da je nauka metod precizan, koji se koristi logikom, koji analizira konkretne predmete i koji rezultate analize i zaključke do kojih dođe katalogizira. To bi onda bila alternativa relativizmu na kojem stoji poststrukturalizam, ali rečeno ovako usput, lišeno ozbiljnije argumentacije, ostavlja nas bez dovoljno razloga da je prihvatimo.

Ta bi se argumentacija, između ostalog, trebala pojaviti u drugom dijelu zbornika, u skladu s namjerom urednika (i autora) da promovišu metod alternativan dominantnim akademskim tumačenjima:

(...) "Drugim riječima, nije neminovno da je osnovno značenje jednog književnog djela čvrsto povezano s nacionalnom kulturom ili društvenom strukturom. Kao što nije neminovno ni da književno djelo nema takvih značenja. Ovaj zbornik, dakle, ne promoviše jedno shvaćanje književnosti koje bi isključivalo bilo kakvu povezanost svih književnih djela bilo sa nacionalnom kulturom bilo sa društvom. Isključivi formalizam ili esteticizam ili esencijalizam je u tom smislu jednak vulgarnom nacionalizmu ili sociologizmu." (Imamović, 11)

(...) "Ovaj zbornik promoviše tu ideju da (književni) tekst nije lišen bilo kakvog semantičkog identiteta, da čitalac nema apsolutnu slobodu u tumačenju, kao da i kritičar mora poštovati načelo neprotivrječnosti i usaglašenosti s empirijom kako bi njegova interpretacija bila validna." (Imamović, 13)

Međutim, taj drugi dio (*Alternativna literatura*) slabiji je od prvog. Tek 4 autora stoje iza 17 tekstova, za razliku od 14, koliko ih potpisuje prethodnih 37. Zašto se taj odnos mijenja na štetu šireg uvida u *alternativne* tekstove ostaje nerazjašnjeno, jer zbornik ne objavljuje metode i kriterije za ovaj izbor. Tako se čitaocu prepušta da sam odgoneta zašto je polovina ponuđenih tekstova autora iz *Serbice*, zašto su među njima samo dva iz posljednje decenije, zašto je Milošević u tom izboru povlašten (jer mu se posvećuje

četrvtina ukupnog broja *preporuka*), zašto bi se Ristićem trebalo baviti samo u izučavanju srpske poezije i esejistike (vidi niže, u primjerima lošeg stila, 330), zašto se forma eseja predstavlja kao superiorna u odnosu na poststrukturalističke kvazinaučne pristupe.

Umjesto da kontrastom zaoštre prigovore iz prvog dijela, da ponude drugačija tumačenja ali na istoj građi i da komparativnim metodom istaknu prednosti *alternative*, urednici svoj kritičarski ukus dižu na nivo samorazumljivog argumenta. Strogost u mišljenju, afirmisana na prethodnim stranicama, ovdje posustaje. Kakve veze, naprimjer, Pavkovićeve knjiga *Stih i smisao* ima s ciljem istraživanja? Na koga ona utiče? Na kojem je fakultetu, u čijem silabusu obavezna?

Ništa o tome ne saznajemo, jer se čvrsto zasnovan koncept razlabavljuje u drugom dijelu zbornika. Taj dio preuzima onaj SIC!-ovski manir najavljen na početku, iako razloga za to nema. Jer, zašto se iz SIC!-a prelazilo u ovaj *krak ukupnog prevrednovanja dominantnih poetika*, ako se nije htjelo raditi drugačije i drugačijim alatom?

Sic!-ovski polemički registar, za račun dosjetke, nepravedan je prema činjenicama:

"Stihija tih opših mjesta i dosadnih, dosadno datih, bio-bibliografskih podataka, je stihija besmisla i ova knjiga bi se, bez mnogo pretjerivanja, mogla nazvati Wikipedijom srpske književnosti." (Imamović, o Pavkovićevoj knjizi, 156)

Wikipedija nije besmislena i daleko je od toga da se dovede u vezu sa stihijom. Ironija na račun Radmile Lazić (i uopšte ironičan ton adresiran na ličnost, upor. Pavković, Karahasan) ne doprinose argumentu. Ali mogu prikriti njegov nedostatak. Naprimjer u ovoj *ad hoc* kritici:

"Ovo su, dakle, stihovi Radmile Lazić, koje g. Pavković posve pozitivno estetski vrednuje a za koje bi se teško moglo reći da su i stihovi, a kamoli vrijedni. Ovo nisu stihovi, i zato nisu vrijedni, jer se, i to je očigledno, ne razlikuju od najobičnijih, najsvakidašnjijih rečenica koje izgovara gđa Bilo Koja ili ih piše na svom fejsbuk profilu." (Imamović, 160)

Isti autor na drugom mjestu kaže: *Kritika ne smije biti niz kalupa u koje treba pokušati postavljati sa djela, kritika ne smije biti negiranje svih djela koja se ne uklapaju u te kalupe.* (332) Nije li upravo njegova ocjena stihova Radmile Lazić rezultat takvog postupka? Jer, stih *Promašeno! – čega god se taknem*, suprotno gornjoj simplifikaciji, dobar je stih; paradoks *taknuto – promašeno* govori o nesposobnosti da se svijet

oplemeni, da se pretvori u zlato, o osjećaju vlastite nemoći, nevidljivosti, beznačajnosti...

Ili možda, prema istom kalupu, ni prvi red iz jedne od pjesama Davičovog *Detinjstva* nije stih: *Posle rata smo se vratili u Srbiju?*

Upad ove teme – šta stih jeste a šta nije, i šta jeste a šta nije poezija, i šta je i kako je i zašto je (ili nije) vrijedno u njoj – i uopšte upad polemičkog registra u zbornik nepotreban je, jer rasplinjava prethodno dobro vođenu argumentaciju prigovora dominantnom akademskom diskursu. Kada namjera da se diskvalifikuje *protivnik* izbije u prvi plan, trpe činjenice i jasnoća. Naprimjer, u tekstu *Čas logike ili anatomija teorije*, u kojem se čitaocu preporučuje knjiga Nikole Miloševića *Filozofija strukturalizma*, svoj cilj autor, Haris Imamović, definiše ovako:

"Ja ću reći nešto o njegovoj kritici strukturalizma Mišela Fukoa i poststrukturalizma Žaka Derida, pokušavajući napraviti primjer njegove analize." (352)

Šta bi tačno trebalo da bude *pokušaj pravljenja primjera Miloševićeve analize*, i ko bi od tog pokušaja trebalo da ima koristi? Imamović Miloševića prepoznaje kao saveznika u osporavanju teorijskog mrcvarenja književnosti i njegovu knjigu preporučuje kao *primjer slobodnog i pravilnog mišljenja*, ali ostaje tajna zašto je to mišljenje pravilno. Čitalac ne može znati, iz metoda koji je Imamović izabrao, šta je Miloševićeva slobodna misao a šta je njena slobodna interpretacija. Ko je odgovoran za krajnje pojednostavljenu sliku Fukoovog strukturalizma, svedenu na jednu stranicu zbornika? Ko stoji iza rečenice: *To su neke od osnovnih ideja Fukoovog koncepta historije znanja?* Da li Imamović (a to bi značilo da je i sam pročitao Fukoov opus i sveo ga na osnovne ideje) ili Milošević, čijih je 75 stranica knjige onda Imamović sveo na 21 red zbornika? Uopšte je ostao u zborniku neobrazložen (a možda i neosviješćen) taj ogromni nesrazmjer u pažnji i prostoru koji se posvećuju afirmaciji (malo) i diskvalifikaciji (mnogo) različitih pristupa tumačenju književnosti.

To se da vidjeti ako se uporedi Imamovićeva preporuka Miloševićeve *Filozofije strukturalizma* (4 stranice) sa njegovom kritikom Lešićeve *Poststrukturalističke čitanke* (29 stranica), koju drugi urednik zbornika (Sokolović) naziva *svetom knjigom naših književnih teorija*, smatrajući je odgovornom za afirmaciju poststrukturalizma i štetu koja je iz toga nastala.

Ta se odgovornost, međutim, u Imamovićevom dvodijelnom tekstu *Postoji li književnost* nije dokazala. Optužba se pretvorila u raspravu s poststrukturalistima iz

druge ruke. (Vidi *fusnotu* na kraju.)

Pitanje je (bez ponuđenog odgovora): iz kojih su knjiga stekli svoje uvide u ideje poststrukturalizma urednici zbornika. Premalo je, naime, referenci u njihovim tekstovima na izvorna djela poststrukturalizma, a previše citata iz Lešićevih prevoda poststrukturalista. Ako Grinblata, Sinfilda ili Fiša nisu čitali osim u Lešićevom izboru i prevodu, a iz njihovih redova se ne vidi da jesu, kako je moguće da su umakli pogubnom uticaju te čitanke? I drugo, pod čijim su uticajem bili svi oni profesori koji su poststrukturalizam propagirali i prije pojave ove čitanke, i daleko od sarajevske katedre za književnost?

Zborniku se može uputiti i niz manjih primjedbi, od kojih većina na račun urednika/redaktora/lektora/korektora:

Prelom teksta je ostavio uske margine; čitalac nema mnogo prostora da bilježi komentare. Zaglavlja su nefunkcionalna: naslov poglavlja ponavlja se i na desnoj i na lijevoj stranici, umjesto da na jednoj imamo ime autora/autorice i naziv teksta. Fusnote su neuređene. Bez razloga se daju iza svakog teksta, umjesto na dnu stranice (već i stoga što su mahom sve vrlo kratke); često redundantne. Naprimjer:

²¹Marko Ristić: *Roman Siba Milišića. U: Književna politika, Rad, Beograd, 1979, str. 76*

²²Marko Ristić: *Roman Siba Milišića. U: Književna politika, Rad, Beograd, 1979, str. 77*

Neobjašnjivo je zašto nas ponegdje upućuju na online verziju teksta, iako je isti taj tekst prisutan i u zborniku (52, 354), ili se upućuje na izvor, ali s nedovoljno podataka (Na *Beton*, 200) ili se ne zna odakle je citat preuzet (37).

Ponegdje se daju bilješke o autorima analiziranih knjiga (67, 111, 118, 187, 274), ali u najvećem broju tekstova ne, čime čitaoci ostaju uskraćeni za bitne informacije o važnosti i uticaju tih autora i tih knjiga. Jednako tako izostale su i bilješke o autorima tekstova u zborniku.

Izostao je indeks, čime se mogućim korisnicima otežalo korištenje i snalaženje u obimnom materijalu.

Korektura je zatajila, iako je za nju bilo više nego dovoljno vremena; neki su tekstovi stajali dovršeni na internetu (www.akt.ba) i duže od godinu dana. Ozbiljnu argumentaciju ometaju riječi poput: *reprekusija* (11) *detreministički* (31) *interdisciplinarno* (44) *deklamirani* (58) *degutatno* (86) *sukadno* (310).

Sličan je i efekat nelektorisanih rečenica:

Računajući na ovaj prividni fetišizam, mi čitaoci ne želimo ni slutiti u koja to veza između „otvorenosti značenja“ i „moralnog imperativa.“ (202)

Po kojoj paralogici je moguće da nešto što je moguće konstruisati i utemeljiti isključivo u moderno doba čuva otiske... (205)

Izgled Kafkinog svijeta izgled pomjeren. (296)

Tako su učinili španjolski republikanci i antifašisti iz cijeloga svijeta, odupiravši se nasilniku. (327)

U jednoj analizi s pravom se prigovara da *općenit dojam nesređenosti, pak, proizilazi iz zbrke na planu pravopisa, konstrukcije rečenica, loših stilskih rješenja i mnoštva tipfelera* (npr. „*Atmosfera pustog sokaka kad mali odlazi u džamiju, (...) predstavlja atmosferu...*“). Od tih mana pati i ovaj zbornik (iako ne u istom obimu):

(...) "bez upoznavanja sa sadržajem ove studije, sadržane od 24 eseja... (14)

Naime, tendencija da se apostrofira se njihov tretman tipično femininih životnih i književnih problema što unekoliko ograničava pogled na analizirano djelo, a prava je rijetkost da se u književnim historijama djelo određene autorice predstavlja sustavno i detaljno, sa svim njenim tematskim preokupacijama i stilskim rješenjima, sa izuzetkom, naravno, onih književnica koje su prihvaćene u kanonu, obično upravo zbog spomenutih femininih kvaliteta." (137)

"O tome je objašnjavao i najpoznatiji predstavnik postkolonijalne kritike, Edward Said objašnjavajući svoj pojam orijentalizma." (261)

"Eseji kao što su 'Istorija i poezija' ili 'Iz noći u noć' jedni su od najboljih napisanih na našem jeziku, i u njima je sadržano bogatstvo koje treba iskusiti. I stoga, bilo kakvo izučavanje ili čitanje srpske poezije i osobito esejistike ne bi trebalo zaobići ono što je napisao Marko Ristić." (330)

"Na osnovu toga, biće nam jasnija i osnovica na osnovu koje se nadovezuju sve ostale analize ovog autora." (343)

Sve ovo čini se nevažnim, i možda je namjerno tako učinjeno, zainat formalizmu koji je osvojio akademsko pisanje, ali upravo su prohodnost, pristupačnost i komunikativnost alternativa tom pisanju. Ove greške, nevažne prema glavnim tezama zbornika, ipak kvare ukupni utisak, i možda bi se mogle popraviti, barem u online izdanju.

Zaključak

U većini tekstova iz prvog dijela zbornika poštovan je zahtjev za jasnoćom mišljenja kakav se očekivao, i tražio, u analiziranim knjigama. To znači da su analize otvarane

iskazom namjere, da su ostajale fokusirane na svoj predmet (podjednako i na detalje i na strukturu), da su argumentaciju izvodile iz objektivnih opažanja i da su rezultirale odgovorima na postavljena pitanja.

Veliko slaganje u tim odgovorima, o glavnoj temi, simbiozi *nacije i poststrukturalizma*, uvjerljivo problematizira pojavu koja nije dovoljno niti osviještena, a kamoli istražena, u ovdašnjoj filologiji. Radi se o kolaboraciji relativizmom paralisiranog naučnog mišljenja i nacionalističkih zahtjeva u polju kulture, postavljenih putem književnosti i jezika.

Zbornik *Nacija i poststrukturalizam* zato je nesvakidašnja i duboke pažnje vrijedna pojava u našoj (jugoslavističkoj) akademskoj zajednici. Po broju i kvalitetu primjera, po jasnoći argumentacije i po uvjerljivosti zaključaka, u svojim boljim tekstovima, ovaj zbornik je ozbiljniji i korisniji od većine onoga što se *konfekcijski ispisuje* tek da bi se zadržao čar od radnog mjesta u naučnom zvanju, od *slaganja citata i rečenica*, od *variranja ukrug pregršt fraza koje ne mogu reći o literaturi ništa novo*. (Sokolović, 179)

On je ispunio obećanje: pokazao je (Ćar je go!) ograničenost akademskog *aspektualnog čitanja*, koje *prilazi djelima na parcijalan način, orijentirajući se pri čitanju uvijek na različite elemente teksta*, zanemarujući estetsko u *kolopletu teorija, u nepristupačnosti pristupa, u vrtlogu manipulativne terminologije, u neuhvatljivosti tumačenja*. (Abadžija, 170) I ukazao je na važan problem: *marginaliziranost interpretacije, njen progon iz bastiona kritike, čak svojevrsan stid pred pitanjem pravog značenja (ili pravih značenja) djela kao cjeline*. (Abadžija, 170)

Zbornik nije ponudio, na uvjerljiv način, alternativu relativizmu koji je potkopao povjerenje u nauku, i to je obećanje ostalo neispunjeno.

Ali ako rečenica iz uvoda, da tek dolazi vrijeme za ovu grupu mladih kritičara, nije puka ironija kojom se izražava sumnja u mogućnost promjene, onda ostaje živa nada da je zbornik *Nacija i poststrukturalizam* više od simbolične geste studentstskog nezadovoljstva načinom na koji se o književnosti misli, govori i piše u okvirima ovdašnje filologije.

U toj možda naivnoj nadi ostaje nam da pratimo kako će akademska zajednica odgovoriti na ovaj izazov. Opresijom, ignorisanjem ili dijalogom?

Fusnota: Pogrešna dijagnoza

Na više mjesta u zborniku upućeni su prigovori knjizi *Nova čitanja* (*Poststrukturalistička čitanka*) i njenom autoru, Zdenku Lešiću, da su odgovorni za afirmaciju jednog nenaučnog metoda. Imamović *Čitanku*, u najdužem tekstu u zborniku, pod naslovom *Postoji li književnost*, svodi na *dajdžest*:

A izgleda da baš takvom dijagnozom njezinog žanra, tj. da je ova knjiga dajdžest-udžbenik, dajemo odgovor i na naše pitanje o izvoru neophodnosti ovakvih knjiga, o svrhovitosti dajdžesta. Dajdžest: udžbenik za čitaoce prilično neupućene u izvjesnu problematiku. (238)

Imamovićeva definicija dajdžesta je proizvoljna, i ima funkciju da polemički diskvalifikuje knjigu s čijim se tezama ne slaže. Dajdžest nije isto što i udžbenik i zato Lešićeva knjiga nije dajdžest. Ona čitaocima (studentima) za koje pretpostavlja da ne znaju dovoljno o njenom predmetu (poststrukturalistička čitanja književnosti) nudi osnovne informacije, u formi *predavanja*, uz koja prilaže na uvid i reprezentativne tekstove izabranih autora. Na tu svoju namjeru sasvim tačno upućuje podnaslovom – čitanka. Imamović je i sam koristi kao udžbenik: vjerujući joj polemiše s poststrukturalizmom predstavljenim u njoj.

Na stranu nonšalantan odnos zbornika prema fusnotama (Pa se i ovdje na analizirani tekst naporedo upućuje i brojevima u zagradama i oznakama za fusnote, koje su većina, 12 od 15, proste *ibid.* i *usp.*); Imamović koristi kurziv i navodnike tako da čitalac ne može uvijek biti siguran čije riječi čita. Zato je teško pratiti šta je u odlomku koji slijedi njegov komentar, šta je *Lešićev dajdžest*, šta originalno Fišov tekst.

(Citat. Boldirani i podvučeni su problematični dijelovi:)

Ovako Lešić objašnjava osnovnu razliku između Isera i Fisha: "Za razliku od Isera, koji književno djelo vidi kao cjelovitu i čvrstu strukturu značenja, s povremenim 'mjestima neodrečenosti', koja čitalac treba sam protumačiti, Fish je odlučno odbacio ideju da su značenja u književnom djelu ikad čvrsto određena, da su data u samom tekstu i da tu čekaju da ih čitalac oslobodi, jer bi to, po njemu, značilo da književno djelo ima karakter 'objektivne datosti', koja uvijek ista stoji pred čitaocima i očekuje njihovo dešifriranje i tumačenje. Književno djelo je, smatra Fish, u cjelini 'mjesto neodređenosti' i u potpunosti zavisi od načina na koji ga čitalac razumije i na koji konstruira njegovo značenje. Na primjer, pjesma *Gavran*, koja je umnožena i podijeljena studentima na nekom seminaru, ne leži pred njima kao nešto 'objektivno', što je u svakom umnoženom primjerku identično, kao jedna ista, zauvijek 'data' pjesnička struktura." (54) ***Fish, dakle, u svojoj verziji teorije recepcije potpuno odbacuje identitet književnog teksta. Za Fisha***

djelo nikada nije jednako sebi, već je polisemično do te mjere da je čitalac taj koji mu daje sva značenja koja djelo može imati. Fish: "Moja je teza da čitalac uvijek gradi smisao."⁵ **Svaki čitalac čita svoju varijantu pjesme.** "Doživljaj jednog iskaza – njegovo je značenje", kaže Fish. Upravo zato što proizlaze iz te specifične strukture čitaočevog doživljaja, a ne isključivo iz strukture teksta, značenja su zapravo identična s njihovom interpretacijom. Prema Fishu svaka interpretacija je jednako valjana. (55)
(Kraj citata, str. 240-241)

Rečenica u kurzivu (*Fish, dakle, u svojoj...*) nema ni na 54. ni na 55. stranici Lešićeve knjige, ali kako čitalac zbornika to može znati? Imamović svoje komentare miješa sa svojim prepričavanjem Lešićevog teksta na način da bitno mijenja uvid u građu. "Doživljaj jednog iskaza – njegovo je značenje", kaže Fish. Ovo je cijela rečenica sa str. 54. Lešićeve knjige, ali kod Imamovića nije cijela u navodnicima. Imamović je mogao koristiti ovdje dvostruke i jednostruke navodnike. Međutim nije, jer očito ne polemise s Lešićevom knjigom nego s idejama koje ona predstavlja.

U prepričavanju Lešića (koji prepričava Fiša) Imamović i sam *dajdžestira*:

Imamović: "Prema Fishu svaka interpretacija je jednako valjana."

Lešić: "Međutim, po Fišu je svako tumačenje podjednako valjano, jer je zasnovano na 'strukтури iskustva' koje pripada sferi čitaočevog doživljaja i njegovog razumijevanja teksta." Ali nekoliko redova niže: "Fish je, međutim, bio oprezan da ne upadne u zamku krajnjeg subjektivizma, u kojem se tekst nužno razlaže na stotine hiljada ravnopravnih varijanti, koje su međusobno krajnje divergentne, a opet sve podjednako valjane, jer ih sve podržavaju jednako valjane 'strukture iskustva'."

Skraćivanje u udžbeniku je neophodno (s ciljem sistematizacije, preglednosti, klasifikacije) ali i odgovorno prema činjenicama, u smislu da ih ne deformiše u procesu skraćivanja, ili da na deformacije upozori. Lešić to čini, signalima za tuđi govor: *prema Fišu, po Fishu, Fish smatra.* Imamović ne.

U raspravu sa svojim fantomom *dajdžesta*, Imamović uvodi polemički registar:

(Citat:) *Stanley Fish tvrdi kako je detekcija žanra nekog teksta sasvim proizvoljna stvar.* Sljedeći Fishovu teoriju, mi smo, dakle, mogli mirne duše njegov tekst (*Interpretativne zajednice i interpretativne strategije*) pročitati kao jedan vic. I napisati da Stanley Fish piše zapravo viceve, i da je Zdenko Lešić uvrstio jedan vic u knjigu za koju su mnogi rekli da je književnoteorijski dajdžest, a mogli su, prema Fishovoj, teoriji reći da je i ona zapravo vic. Jer mi pripadamo jednoj zajednici koja poznaje žanr vica. Ali nismo sve to uradili. Zašto? Fish bi rekao da je i ta odluka, kao i bilo koja druga, sasvim proizvoljna.

Jer: *tekstovi se objektivno ne razlikuju po formi, jer je forma tek posljedica interpretativnog zahvata*. Dakle, detektiranje žanra jedne knjige, i nije zapravo detektiranje, već sasvim čudljivo primjenjivanje neke od interpretativnih strategije. Ali zašto smo onda mi, kao i stotine drugih komentatora, pročitali *Interpretativne zajednice i interpretativne strategije* kao književnoteorijski tekst, a niko ga dosada nije pročitao kao vic? Fishova teorija bi to mogla objasniti samo kao puku slučajnost. Kao i bilo čiju odluku da bilo koji tekst čita bilo kojom od interpretativnih strategija koje poznaje. Ali kako je onda moguće da ljudi razumiju jedni druge?

(Kraj citata, str. 247)

Imamović ne odgovara na pitanje *zašto nismo* Fišov tekst pročitali kao vic. A nismo, jer pripadamo zajednici koja *razlikuje* vic od teorijskog teksta. Ta nam je sposobnost, da poredimo i razlikujemo, urođena. Ali kako ćemo u jeziku označiti te razlike, to ipak moramo naučiti. Od koga, kako, kada, to ne zavisi samo od nas. Međutim, kad to osvijestimo, a Fiš na tome insistira, možemo cijeli taj proces preispitati i shodno tome preispitati i njegove rezultate. Nije li upravo to ono što i ovaj zbornik čini, u odnosu na našu akademsku interpretativnu zajednicu?

Slična distorzija ponavlja se u vezi s kulturnim materijalizmom:

(Citat:) Ako je zadatak kritičara da "oslobodi značenja koja se ne slažu s 'dominantnim diskursom', ili koja jasno otkrivaju pukotine u njemu", i ako je to legitiman pristup književnosti, onda je *Derviš i smrt* isto što i reklama za konjski gel. Oba teksta su recimo dobro poznati, oba ukoliko se gledaju sa izvjesnog stanovišta (stanovišta kulturnog materijalizma) mogu biti čitani kao politički indikativni tekstovi, kao mjesto na kojemu se izvjesna Moć ispoljava i vrši kulturni pritisak na manjinske skupine. Itd. Itd. Dakle, *Derviš i smrt* je isto što i reklama za konjski gel.

(Kraj citata, str. 258)

Zadatak je kritičara *ove* škole da oslobode tekst zloupotrebe, ili još bolje, vlasništva koja nad njima ima neki diskurs moći. To se ne odnosi na sve tekstove, nego samo na one za koje se pretpostavlja da su zloupotrijebljeni. Imamovićev polemički ukras je kao argument slab, jer *Derviš i smrt* može biti zloupotrijebljen (u nastavi, u prezentaciji nacije, u polju popularne kulture, i sl.) na načine i s efektima na koje *konjski gel* ne može. I zato se ta reklama, za razliku od romana, u *empiriji* i ne koristi.

Lešićev sažetak Sinfildove dekonstrukcije upotrebe Šekspirovog imena u oglasu fabrike oružja, kao primjer "na koji način su kulturni materijalisti angažirani u tumačenju

tekstova različitih vrsta i u situiranju tih tekstova u njihov materijalni i historijski kontekst” na istoj stranici zbornika, Imamović sebi tumači ovako: *Kulturni materijalizam ne polazi od pretpostavke da se književni tekst razlikuje od reklamnog oglasa.*

To Lešić ne kaže, to nije smisao njegovih rečenica, to nije tačno ni u vezi s kulturnim materijalizmom. Kulturni materijalizam razlikuje tekstove, pjesmu neće čitati kao oglas i obrnuto, ali će oboje čitati u kontekstu koji je ideološki. I opet, ne traži da svi tako čine, niti da se sa svakim tekstom tako čini.

Ovakve distorzije nisu rezultat polemičkog žara nego prije i više posljedica metoda koji se preko jedne čitanke obračunava s cijelom poststrukturalističkom teorijom.

Ta je čitanka u tom obračunu kolateralna šteta. Ali ako je ipak nju htio kritikovati, jer, recimo, nije studentima ponudila uvid u valjane kritike poststrukturalizma (naprimjer Nikole Miloševića) i jer ih je tako dovela u zabludu o vrijednosti cijelog tog načina mišljenja, Imamović je (njegovim riječima, u drugom tekstu) *morao pametnije pristupiti tom poslu.*